

Branka Tafra

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

KONVERZIJA KAO GRAMATIČKI I LEKSIKOGRAFSKI PROBLEM

U radu se određuju granice konverzije kao tvorbenoga načina, raščlanjuje njezino dosadašnje gramatičko i leksikografsko mjesto te se predlaže njezina tipologija u hrvatskom jeziku kako bi se riješilo gramatičko pitanje: jedna ili dvije riječi, odnosno leksikografsko: jedna ili dvije natuknice.

Riječ *konverzija* dolazi od latinske *conversio* 'obrat', odnosno 'izvrat', kako bi rekao Šulek (1874). Kao europeizam višeznačna je, ali u osnovi uvijek znači prelazak iz jednoga u drugo, npr. valute u valutu, računalnoga zapisa u drugi format i sl. U gramatici se upotrebljava kao naziv za prelazak jedne vrste riječi u drugu, dakle kao naziv »u proučavanju tvorbe reči da označi derivacioni proces kojim jedna jedinica pristupa novoj klasi reči ne dodajući afiks« (Kristal 1988). U hrvatskom je jeziku istoznačnica *preobrazba*. Kako je *konverzija* najčešći naziv za tu pojavu, taj će se naziv, uz hrvatski, upotrebljavati i u ovom radu.¹

Da bi se u leksikografiji riješio identitet natuknice, potrebno je da gramatika, ali i leksikologija² riješe pitanje identiteta riječi. Kako u gramatici nema čvrstih mjerila za njezino određivanje, u leksikografiji se nerijetko sreće pitanje hoće li se dvije leksičke jedinice jednake po izrazu obraditi u jednome ili u dva rječnička članka. Budući da je riječ o jednakosti izraza, postavlja se pitanje je li konverzija vrsta homonimije.

Pod konverzijom ili preobrazbom razumijevaju se slučajevi prelaska riječi ili njezina leksikaliziranoga oblika³ iz jedne vrste riječi u drugu vrstu riječi.

¹ Rabe se još nazivi *mutacija*, *transfiguracija*, *transpozicija*, *hipostaza*.... (usp. Babić 1988), ali se rasprava o nazivlju ovaj put ostavlja po strani.

² Poglavlja o konverziji nalaze svoje mjesto i u leksikologiji, npr. Schippan 1987.

³ Leksikalizacija bi se oblika mogla razmatrati kao posebna pojava, ali kako se u ovom slučaju njome dobivaju nove riječi koje pripadaju drugoj vrsti, uvrštena je u konverziju.

Stoga se ona u ovom radu smatra bezafiksalsnom tvorbom. Pritom se polazi od stajališta da jedna riječ ne pripada dvjema vrstama i da u gramatici još vrijedi tradicionalna podjela riječi na vrste te da ta podjela, bez obzira na nesavršenost, daje podlogu natukničkim nizovima u rječnicima. Zadovoljava jući je opis konverzije onemogućen zbog nepostojanja čvrstih granica među vrstama riječi, zbog teškoća njezina razgraničenja od promjene funkcije unutar iste vrste riječi te zbog razlučivanja situacijske i autorske konverzije⁴ od završenoga dugoga jezičnoga procesa nastanka nove riječi.

Konverzija je dakle jedan od tvorbenih načina kojim nastaju nove riječi. Riječ od koje nastaje nova riječ jest osnovna, a nova je nastala nultom derivacijom. U odnosu na osnovnu nova riječ ima drugo leksičko i gramatičko značenje te promijenjena gramatička, manje morfološka, a više sintaktička obilježja. Razlikuje se puna konverzija kada riječ poprima sva gramatička obilježja nove vrste riječi (*pravo*) i djelomična kada dobiva samo neka obilježja (*Hrvatska*). Prema vrsti riječi koja nastaje naziva se i preobrazba: poimeničenje (supstantivizacija), popridjevljenje (adjektivizacija), popriloženje (adverbijalizacija), pozamjeničenje (pronominalizacija), pobrojevljenje (numeralizacija), poglagoljenje (verbalizacija), popredloženje (prepozicionalizacija), povezničenje (konjunkcionalizacija), pouzvičenje (interjekcionalizacija), počestičenje (partikulizacija). Babić (1988) navodi sve nazive, ali smatra da pozamjeničenje, pobrojevljenje i poglagoljenje ne postoje ili dolaze iznimno⁵, te da počestičenje postoji samo kao teoretska mogućnost. Neki su tipovi preobrazbe svojstveni jednomu jeziku, a neki drugomu. Iako bi je trebalo biti manje u jezicima velikih tvorbenih mogućnosti kao što je hrvatski, ipak se njome leksik prilično bogati. U engleskom je jeziku konverzija česta, ali ne pravi ni gramatičke ni leksikografske probleme. U rječniku su pridjevi i imenice, imenice i glagoli te pridjevi i glagoli vrlo često obrađeni kao posebne natuknice: *red* pridj., *red* im.; *print* im., *print* gl.; *stale* pridj., *stale* gl. ... U njemačkome nema zabune već i zbog pravopisa: *blatten* gl., *Blatten* im. U slavenskim je jezicima teže odrediti granice vrsta riječi, u što se može uvjeriti svatko tko pokuša povući samo granice adverbijalizacije.

U hrvatskim je gramatikama konverziji posvećeno vrlo malo prostora. Primjeri koji su spomenuti nisu sporni, a teži se slučajevi u njima ne nalaze. Čak se ni ne navode svi tipovi konverzije koji postoje u hrvatskome. Babić smatra da je konverzija u hrvatskome rijetka pojava, da samo glagolski prilozi češće prelaze u pridjeve te da ona i nije prava tvorba »jer riječ mijenja samo svoje gramatičko obilježje, a djelomično i svoje značenje, ali ne djelovanjem tvor-

⁴ Za primjer može poslužiti poimeničeni prilog *Danas* kao naziv novina. Ako bi se uzeli u obzir i takvi primjeri, granice se konverzije ne bi mogle ni naslutiti.

⁵ Babić u iznimke ubraja preobrazbu turskoga uzvika u imperativ *hajde*. Taj bi primjer išao u međujezičnu konverziju, ali to otvara drugi krug pitanja.

benoga elementa« (1986:37). Izrazna podudarnost kao i kod homonimije zamučuje poglede na te pojave. Riječ je ovdje o drugoj riječi koja u odnosu na prvu ima različito gramatičko i leksičko značenje. Stoga je E. Barić (1995: 302) zaključila: »Ali kako ih mi prepoznamo jednom kao jednu vrstu riječi a drugi put kao drugu vrstu riječi, to su različite riječi.« No, ni Babić ni Barić ne opisuju sve tipove konverzije u hrvatskome, nego samo one najkarakterističnije.

Za svaki se primjer može napraviti mala rasprava s dokazima o preobrazbi.⁶ Zbog opširnosti teme ovdje se daju samo osnovne spoznaje. Kriteriji za provjeru moraju biti⁷:

1. **akcenatski.** Naglasak ostaje uglavnom isti, osim u nekim slučajevima. Tako prilozi nastali od određenih opisnih pridjeva gube dužinu na zadnjem slogu: *jako*, *mirno*, *često*, a oni od komparativa mogu je zadržati ili izgubiti: *bđljēle*. Popridjevljeni glagolski prilozi dobivaju dužinu na zadnjem slogu, a ponekad mijenjaju naglasak, što je uočio još Bartol Kašić u svojoj gramatici (*būdući* i *budūći*, *a*, *e*). Brozović (1985) daje nekoliko takvih primjera: *šūmēći* i *šumēći*, *bljēštēći* i *bljēštēći*, *sljēdēći* i *sljedēći*. Babić (1988) smatra da nema preobrazbe ako se mijenja naglasak ili zanaglasna dužina. Po tome bi dio pridjeva participskoga porijekla nastao preobrazbom (*kršten*), a dio unutarnjom tvorbom (*osvježavajući*), a neke bi riječi bile tvorene dvojako (priložni komparativi). Međutim, Babić (1986) ipak obrađuje tvorbu priloga preobrazbom, premda u nekim slučajevima postoje razlike u dužini završnoga sloga. Razlog njegovoj nedosljednosti leži u činjenici što konverziju i smatra i ne smatra tvorbom. Pri konverziji se mijenjaju morfološka, sintaktička i semantička obilježja pa nema razloga da se ne promijene i naglasna. Upravo je ta promjena izraza najočitiiji dokaz da su posrijedi dvije riječi, a ne jedna.

2. **morfološki.** Konverzijom riječi gube jedne, a dobivaju nove morfološke kategorije. Poimeničeni pridjevi gube opreku po rodu, popriloženi pridjevi gube kategoriju roda, broja i padeža i postaju nepromjenljivi, leksikalizirani imenički oblici gube kategoriju roda, broja i padeža i postaju nepromjenljive riječi, popridjevljeni glagolski pridjevi dobivaju kategoriju padeža i stupnjevanja (*zreliji*). Popridjevljeni glagolski prilozi ne upućuju više na sadašnje ili prošlo vrijeme (Gvozdev 1967:380) i dobivaju pridjevne kategorije. Rijetko se mijenja sklonidbeni tip. Tako se poimeničeni pridjevi srednjega roda (*dobro*, *zlo*) sklanjaju po imeničkoj sklonidbi, dok oni muškoga (*velečasni*) i ženskoga roda (*Francuska*) zadržavaju pridjevnu sklonidbu. Promjena sklonidbe, njezino gubljenje kod promjenljivih riječi ili dobivanje kod nepromjenljivih najčvršći je dokaz završenosti procesa. Budući da konverziju promatramo kao

⁶ Dokazi za *milijun*¹ i *milijun*² razrađeni su u Tafra 1995:83–84.

⁷ Babić (1988) dobro postavlja problem, ali ne daje mjerila za određivanje preobrazbe. Na primjer, o promjeni značenja uopće ne raspravlja.

sinkronijsku pojavu, moraju postojati dvije riječi jednaka izraza⁸ od kojih je jedna osnova, a druga izvedenica⁹. Stoga se primjeri kao što su *pitom* i *ujna* (za postanje usp. Akademijin *Rječnik*) ne smatraju rezultatom konverzije jer na izraznoj razini nemaju svoga parnjaka kojim su motivirani. Imenice *mlada*, *zlo*, *pravo* primjeri su potpune konverzije jer danas prepoznajemo pridjevnju osnovu od koje su nastale bez obzira na vrijeme kada se to dogodilo.

3. **tvorbeni**. U načelu su riječi dobivene konverzijom neproduktivne. Samo je nekoliko primjera daljnje tvorbe: *mladin*, *pravni*, *pravnik*, a više ih je od popridjevljenoga glagolskoga pridjeva trpnoga: *ljubljenik*, *zaticanko*.

4. **sintaktički**. U promjeni gramatičkih obilježja najočitija je promjena sintaktičkih funkcija. Poimeničeni pridjev više nije atribut, nego se u rečenici pojavljuje kao subjekt ili objekt. Razlike nastaju u distribuciji i u kolokacijskim vezama: u *lijepoj našoj Hrvatskoj*, *držati se kao nova seoska mlada*. Distribucijskom se metodom može lako provjeriti je li zaista riječ o konverziji. U rečenici *Idem doma* riječ *doma* nikako ne može biti Gjd. jer glagol *ići* traži dopunu u dativu, a ne u genitivu, i jer uz nju ne mogu stajati ni prijedlozi, koji se inače slažu s genitivom, a ni atributi. Imenica od koje je nastala ta nova riječ ima savim druga gramatička obilježja: *Izišao sam iz doma*, *Idem svomu domu*.

5. **semantički**. Konverziju treba lučiti od polisemije jer nije riječ o širenju polisemijske strukture jedne riječi nego o nastanku nove riječi. Premda ostaje poneki zajednički sem, značenjski se te riječi udaljavaju. Popridjevljeni glagolski prilozi i pridjevi dobivaju značenje stalnoga svojstva bez obzira na vrijeme, npr. *viseći* u sintagmi *viseća kuhinja*. U sintagmi *pristao momak* pridjev *pristao* označava stalno svojstvo ('zgodan', 'naočit', 'lijep') i nema veze s vremenom, aktivnim stanjem ili svršenosti radnje. Koliko je to udaljavanje, vrlo dobro pokazuje *mlâda* koja kao nevjesta uopće ne mora biti mlâda.

6. **leksikološki**. Nove riječi stupaju u nove sinonimne i antonimne odnose, što može biti provjera je li riječ o konverziji. Na primjer, prilog *doma* u antonimnom je odnosu s prilogom *vani*, a imenica *dobro* stupa u sinonimne odnose s imenicama *imanje*, *posjed*.

Hrvatski leksikografi nemaju jasan stav o konverziji pa je stoga nedosljedno i vrlo šaroliko obrađuju. Anić se (1998)¹⁰ u pogovoru samo djelomice dotiče konverzije. Budući da je popriloživanje prijedložnih izraza, uz popridjevljivanje glagolskih pridjeva i priloga, najživlji preobrazbeni proces u hrvatskome, on objašnjava da je takvim priložima davao status natuknice (*nizbrdo*,

⁸ Ovdje nije riječ o potpunoj jednakosti izraza kao što je to u homonima jer su u opreci ponekad nepromjenljiva i promjenljiva riječ, koje se usto ne moraju svaki put podudarati i naglasno.

⁹ Imamo na umu da je riječ o nultoj derivaciji i da je ovdje naziv *izvedenica* upotrijebljen u širem smislu.

¹⁰ Za ilustraciju će poslužiti taj rječnik jer se očekuje da kao treće izdanje bude leksikografski dotjeranije.

nasreću). Oblici »koji se osamostaljuju po značenju« (str. 1410), tj. koji se leksikaliziraju, također su dobili svoju natuknicu (*upitan* prid.). Za nepromjenljive je riječi odabrao tri rješenja: obrada je riječi iz različitih vrsta u jednom rječničkom članku s jednom gramatičkom odrednicom, u jednom rječničkom članku raščlanjenomu prema vrstama riječi i u posebnim člancima. »Rječnik bilježi uobičajene i "prve" oznake nepromjenljivih riječi«, npr. *koji* i *tko* kao zamjenice. »Gdje je potrebno, posebno naglašava njihovu različitu "pripadnost vrstama"«, npr. *kad* (kada) 1. *pril.*... 2. *vezn.*, »ili je to (gdje zahtijeva frazeologija u zoni označenoj kvadratom □) izdvojeno u posebne natuknice pod sitnom brojkom« (str. 1415), npr. *prije¹* *prij.*, *prije²* *pril.* Iz objašnjenja nije vidljivo koji su razlozi za trostruko rješenje, jer frazeologija to ipak nije s obzirom na to da su frazemi, a i sintagmatske sveze izmiješani bez reda i što se tiče abecede i što se tiče pripadnosti vrstama riječi onih riječi koje se obrađuju u jednom članku.

Neke rezultate konverzije Anić ispravno bilježi u posebnim člancima, npr. *doma*, *noću*, *časom*, *mukom*, *osvijestjen*, *pristao*, *viseći*. Leksikalizirane imeničke instrumentale obrađuje različito: *prigodom* stavlja u "zonu frazeologije" (Anićev naziv), *prilikom*, *polovinom*, *početkom* uopće ne bilježi. Daje prilog *izbezumljeno*, a nema popridjevljeni glagolski pridjev *izbezumljen* od kojega je prilog nastao. *Biser* u polusloženicama *biser-suza*, *biser-zubi*, *biser-grana* ne smatra ni popridjevljenom imenicom ni imenicom u službi pridjeva. Sporna je obrada i nekih drugih leksičkih jedinica, kao što je obrada u jednom rječničkom članku imenice i uzvika *marš*, priloga i prijedloga *blizu*. Leksikografi su inače neskloni obrađivati tzv. neprave veznike¹¹ u posebnim člancima, pa se tako zamjenica *što*, promjenljiva riječ, i veznik *što*, nepromjenljiva riječ, obrađuju u istom članku, s morfološkim podacima o sklonidbi u glavi, koji se dakle odnose i na nepromjenljivu riječ. Pritom se ostavlja korisniku da u mnoštvu bez ikakva reda nabrojanih frazema na kraju članka sam zaključuje na koju se riječ pojedini frazem odnosi.

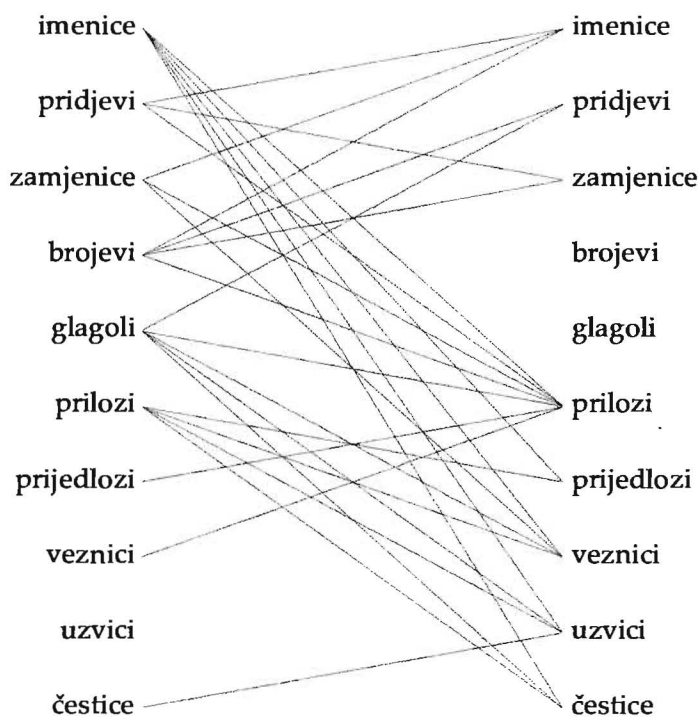
O idućim bi primjerima leksikografi trebali razmisliti bez obzira na to što o njima nema ni riječi u gramatici. Čini se da u standardnom jeziku više ne funkcioniraju sintagme *umrli čovjek*, *umrla žena*, *umrlo dijete*, pa bi se riječ *umrli* možda trebala obraditi kao imenica muškoga roda pridjevne deklinacije motivirana glagolskim pridjevom radnim.¹² Anić natuknicu *umrli* određuje kao pridjev samo u imeničkoj službi, a u definiciji miješa pridjev (»koji je umro...«) s imenicom (»pokojnik«). Slično je obradio natuknicu *zeleni*. Gra-

¹¹ Zaista je »podjela na prave i neprave veznike dobrim dijelom uvjetna« (Babić 1991: 733).

¹² Anić tu riječ obrađuje kao pridjev, ali samo u imeničkoj službi, što potvrđuje pretpostavku da se ne može čuti *moja umrla baka*, odnosno da se pridjev vjerojatno više ne upotrebljava. Ostala je samo tradicija da se u Akademiji govori o *umrlim* članovima kao antonim *živima*.

matički ju je odredio kao određeni pridjev, a definirao kao imenicu (»1. onaj koji... 2. pripadnik«). Ako je riječ *ja*, osim što je zamjenica, dakle promjenljiva riječ, i nepromjenljiva riječ, u značenju »bit neke osobe, svjesni dio bića«, koja se može pisati velikim slovom, koja je produktivna (*jastvo*) i koja u nekim jezicima ima svoje ekvivalente drukčije od onoga prvoga *ja* (npr. fr. *le moi*, engl. *self*), ne bi li u našim rječnicima trebale postojati dvije natuknice *ja*?¹³

Tipovi konverzije u hrvatskom jeziku

Da bi bilo jasnije o čemu je riječ, bit će dovoljno pokazati nekoliko primjera za ilustraciju toga složenoga tvorbenoga procesa. Na prvom se mjestu nalaze vrste riječi koje motiviraju nastanak drugih riječi.

¹³ Kao uzor za obradu tih natuknica može poslužiti SSKJ s. v. *jaz*.

1. imenice
 - a) lik¹⁴
 - uzvici (*vatra!*, *užas!*, *bog!*, *hvala!*)
 - prilozi (*istina*, *sila*, *čudo*)
 - čestice (*put*)
 - b) oblik¹⁵
 - prilozi (*zimi*, *noću*, *trkom*)
 - prijedlozi (*kraj*, *mjesto*, *pomoću*, *prigodom*)
 - c) prijedložne sveze
 - prilozi (*napamet*, *dogodine*, *ukorak*, *navijeke*)
 - veznici (*potkraj*, *namjesto*)
2. pridjevi
 - imenice (*mala*, *slatko*, *velečasni*, *zeleni*, *Petrovo*, *Hrvatska*)
 - prilozi (*lijepo*, *vidljivo*, *bratski*, *zagrebački*)
 - zamjenice (*isti*)
3. zamjenice
 - prilozi (*to*, *ovo*, *što*, *ovoliko*, *toliko*)
 - veznici (*tko*, *što*, *koji*)
 - imenice (*ja*)
4. brojevi
 - imenice (*milijun*)
 - zamjenice (*jedan*)
 - pridjevi (*jedan*)
 - prilozi (*prvo*, *drugo*, *jednom*, *dva-tri*, *tisuću*)
5. glagoli (oblici)
 - a) prezent
 - čestice (*jest*)
 - b) imperativ
 - veznici (*budi ... budi*)
 - c) prilozi
 - pridjevi (*idući*, *bivši*)
 - d) pridjev radni
 - pridjevi (*zreo*)
 - pridjevi (*umrli*) → imenice (*umrli*)
 - imenice (*rekla-kazala*)
 - veznici (*bilo ... bilo*)
 - uzvici (*živio*)
 - e) pridjev trpni
 - pridjevi (*ugrožen*) → prilozi (*ugroženo*)
6. prilozi
 - prijedlozi (*blizu*, *poslije*, *prije*)
 - veznici (*kamo*, *kada*)
 - čestice (*samo*, *međutim*, *možda*)
 - uzvici (*zdravo!*, *van!*)
 - imenice (*minus*)
7. prijedlozi
 - prilozi (*do*, *po*)
8. veznici
 - prilozi (*i*)
9. čestice
 - veznici (*tek*, *neka*, *još*)

¹⁴ Pod likom se misli na nominativ kao polazište pri gramatičkom i leksikografskom opisu imenica.

¹⁵ Posrijedi je leksikalizacija pojedinoga oblika i njegova konverzija u drugu vrstu riječi.

Vidljivo je da je konverzijska mreža vrlo gusta. Neki su oblici konverzije već opisivani, npr. popridjevljenje glagolskih priloga (Brozović 1985) i pridjeva, ali u leksikografiji nije još razjašnjeno kada u tim slučajevima treba uspostavljati novu natuknicu, a kada te riječi smatrati glagolskim oblicima. Je li atributna funkcija glagolskoga pridjeva trpnoga pokazatelj konverzije? Funkcija može biti glavni kriterij za razvrstavanje jedinica u gramatičke razrede, ali ne i za postojeće leksičko-gramatičke razrede (vrste riječi). Činjenica je da su glagolski pridjevi trpni međukategorija koja zadržava neka gramatička obilježja glagola, a neka pridjeva pa se stoga ne mogu lako razvrstati. Kako za postojeću razredbu riječi ne vrijedi samo jedan kriterij, npr. morfološki ili sintaktički, moraju se razmotriti svi da bi se vidjelo je li nastala nova riječ. Glavno je mjerilo kategorijalno značenje pojedinih vrsta. Popriloženi imenički oblici ili druge riječi dobivaju značenje mjesta, vremena, načina, okolnosti... Popridjevljene riječi označavaju stalno svojstvo koje ima predmet imenovan imenicom. To se dobro vidi na jednom primjeru. Anić ima natuknicu *izabran*. Odredio ju je kao pridjev trpni¹⁶, pa je to zapravo glagolski oblik koji ne bi trebao imati svoju natuknicu. Međutim, stvar stoji drukčije. Razmotrimo tri rečenice: *Petar je izabran većinom glasova. Od pileta Petar jede samo izabrane dijelove. Inače je Lujo bio izabranoga ponašanja*. U prvom je slučaju glagolski pridjev u predikatnoj funkciji, a u drugome i trećemu u atributnoj. Leksikografi će prvi primjer obraditi pod glagolskom natuknicom, a oko drugoga i trećega neće se složiti. Na prvi se pogled čini da je posrijedi jedna riječ i njezina atributna funkcija, ali se upravo sintaktičkim i semantičkim pokazateljima može dokazati da su dvije riječi. Budući da se pridjevni atribut može preoblikovati u zavisnu rečenicu, glagolski je pridjev trpni leksikaliziran, odnosno popridjevljen ako je preoblika moguća bez glagola od kojega je tvoren, a ako nije, riječ je o glagolskom obliku. Takva provjera daje ove rezultate: *izabrani dijelovi* → *dijelovi koji su izabrani*, *izabrano ponašanje* → *ponašanje koje je uzorno*. U prvom je primjeru glagolski pridjev trpni, koji će biti obrađen pod glagolskom natuknicom, a u drugome je pridjev koji će imati svoju natuknicu. I što je bitno, popridjevljeni se glagolski pridjev značenjski odmakao od svoje tvorbene osnove i može se definirati drugim pridjevom. Po tim se obilježjima prepoznaje kao nova riječ. Popridjevljenje je glagolskih priloga lakše odrediti jer postoji morfološka razlika između nepromjenljive i promjenljive riječi (*ležeći u krevetu* ~ *približio se ležećemu policajcu*) te sintaktička između predikatnoga proširka s jedne strane i atributa ili predikata, s druge strane.

Popridjevljenje je raširenija pojava pa ipak još ima dosta nejasnoća. Njih je još više u drugim tipovima konverzije. Dok je u ruskom jeziku, kao uosta-

¹⁶ Bilo bi bolje da je odrednica *gl. prid. trp.* jer se ovako stavlja u istu razinu s *prid.* i *prid. odr.* te izlazi da su pridjevi trpni podrazred pridjeva, pogotovu što je ovaj (ostali su različito obrađeni) obrađen u posebnoj članku.

lom i u češkome, poljskome i bugarskome, poimeničenje pridjeva vrlo često: *рабочий, дежурный, двудомные, числительное...*, u hrvatskome je ipak rijetkost. Budući da poimeničeni pridjevi uglavnom zadržavaju pridjevnu sklonidbu, što je vidljivo, potisnuta je u drugi plan značenjska promjena u kojoj je pridjev preuzeo na sebe značenje skupine *pridjev + imenica*. Leksikograf bi uvijek trebao pomisliti na poimeničenje pridjeva kad pridjev gubi opreku po rodu i kad natuknicu može definirati imenicom, što zorno pokazuje spomenuti Anićev primjer *zeleni*. Anić je samo neke primjere zabilježio, kao što su imenice srednjega roda *muško* i *žensko*, ali je veći broj ostao neprimijećen, primjerice *cijelo* (matematički naziv: *dva cijela i tri desetine – 2,3*), *velečasni* i *dežurni*, *lijevi* i *desni* ('ljevičar', 'desničar'), *večernja* i *jutarnja* (misa). Jezikoslovci se kruto drže tradicionalne podjele riječi na vrste i takve primjere određuju kao pridjeve. I gramatičari bi i leksikografi trebali prihvatiti postojanje apelativa nastalih poimeničenjem kao što su s lakoćom prihvatili poseban razred imenâ tipa *Novi*, *Bijela*, *Hrvatska*, *Pavlov*. Dok Silića (1996) možemo donekle opravdati zato što s gledišta morfološke tipologije za njega takvi primjeri nisu bitni jer uglavnom ostaju u istom morfološkom tipu¹⁷, dotle je Anić (1998) morao uzeti u obzir da te riječi funkcioniraju kao imenice jer njegov »Rječnik prikazuje stanje hrvatskoga vokabulara i frazeologije«, kako sam kaže (str. 1412), a sadašnje stanje pokazuje vrlo žive preobrazbene tokove.

Rjeđi tipovi konverzije prolaze još nezapaženije, što će se pokazati na nekoliko primjera. Anić pod natuknicom *Bog* među mnoštvom frazema navodi i ovaj: *~!*¹⁸, što je zapravo pozdrav. Više je razloga zašto bi to trebala biti posebna natuknica¹⁹: razlikuje se pravopisno (malo slovo), naglasno²⁰, morfološki (ne sklanja se), sintaktički i nije uopće frazem jer je samo jedna riječ, koja usto pripada drugoj vrsti (uzvik) nego natuknica (imenica). Dakle, riječ je o uzviku koji je preobrazbom nastao od imenice. Drugo je pitanje treba li pozdrav koji se proširio iz kajkavštine s obezvučenim završnim suglasnikom pisati *bok* ili *bog*, ali je svakako ispravno njegovo svrstavanje među uzvike kao što je učinio Silić (1996), opredjeljujući se za *bok*. I drugi primjer. Natuknicu *pomoću* Anić s pravom određuje kao prijedlog s genitivom, dajući istoznačnice *preko*, *putem*, a natuknicu *putem* smatra samo prilogom navodeći primjere *pismenim putem* i *putem pošte*. Dodavši tomu da iza natuknice *putem* u zagradi stoji genitivna dopuna (*čega*), očito je da se u tom rječničkom članku našlo štošta pogrešna. Budući da je riječ o popriloženju (*objasniti ću ti*

¹⁷ Neki su slučajevi ipak zabilježeni: *večernja* im. i *juternje* im. (iznenaduje srednji rod).

¹⁸ Tilda je zamjena za natuknicu, tj. za *Bog*.

¹⁹ I ne samo ta! Valjalo bi staviti tri natuknice: *bog* m. (bogovi/bozi), *Bog* m. (nema mn.), *bog* uzv. Pogrešno je uz natuknicu *Bog* stavljati ove gramatičke podatke: »*vok. jd* Bože, *nom. mn* bogovi/bozi«, kad se prvi podatak odnosi na ime, a drugi na apelativ.

²⁰ Sve se češće čuje kratkosilazni naglasak pa bi se on mogao i normirati.

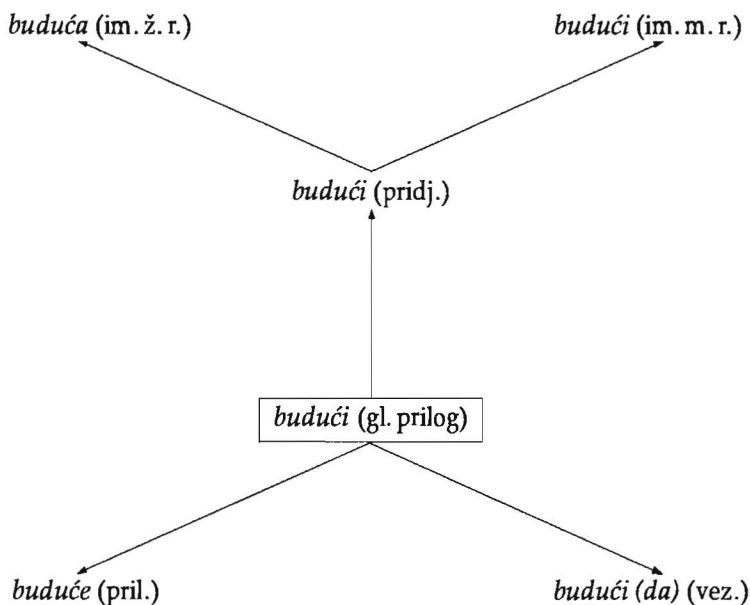
putem) i popredloženju (*putem pošte*), trebale bi dvije natuknice. Ipak, u tako velikom rječniku našlo se i primjera za rjeđe tipove konverzije, npr. pouzvičenje glagolskoga oblika *jest*.

Ponudeni pregled ne mora u svemu biti prihvatljiv, ali može poslužiti kao polazište za iscrpno istraživanje svake vrste posebice. Činjenica je da ni veća istraživanja neće dati rezultate koji će biti općeprihvatljivi jer postoje mnogi slučajevi "između" koje nije lako razgraničiti kao ni mnoge druge leksičke pojave (Tafra 1995).

Konverzija zahvaća obično dvije vrste riječi, pa se govori o konverzijskom paru, ili više, pa se tada govori o konverzijskom gnijezdu:

<i>zdravo</i> (pridj. s. r.)	→	<i>zdravo</i> (pril.)	→	<i>zdravo</i> (uzv.)
<i>pravo</i> (pridj. s. r.)	→	<i>pravo</i> (pril.)		
		→	<i>pravo</i> (im.)	
<i>zlo</i> (pridj. s. r.)	→	<i>zlo</i> (pril.)		
		→	<i>zlo</i> (im.)	
<i>budući</i> (gl. prilog)	→	<i>budući</i> (pridj.)	→	<i>budući</i> (im. m. r.), <i>buduća</i> (im. ž. r.)
		→	<i>budući da</i> (vez.)	
		→	<i>(u)buduće</i> (pril.)	
<i>putem</i> (im., ljd.)	→	<i>putem</i> (pril.)	→	<i>putem</i> (prij.)

Konverzijsko gnijezdo

Na rubu toga morfološko-sintaktičkoga načina tvorbe riječi ostaje nekoliko slučajeva:

- a) prelazak riječi iz jednoga podrazreda u drugi unutar istoga leksičko-gramatičkoga razreda riječi (iste vrste), npr. upitnih zamjenica u odnosne i neodređene (*tko*)
- b) sudjelovanje riječi u tvorbi složenica, npr. broj *sto* u tvorbi priloga *stoput*
- c) međujezična konverzija: lat. pridjev (ptcp.) *datum* → hrv. im. m. r. *datum*
- d) eliptična upotreba pridjeva *hrvatski, zubni, brzi, Ozaljska, glazbeni* u mjesto imeničke skupine *hrvatski jezik, zubni glas, brzi vlak, Ozaljska ulica, glazbeni odgoj*
- e) prelazak prijedloga i čestica (*ne, ni*) u prefikse
- f) upotreba imenica kao pridjeva (*spomen područje*)
- g) upotreba zamjenica kao imenica (*svatko*)
- h) čestice poštapalice (*ovaj, onaj, oprostite*).

Neke od tih primjera jezikoslovci svrstavaju pod konverziju (Lakova 1995). Svakako treba istaknuti eliptičnu upotrebu pridjeva. Među njima ima kandidata za poimeničenje, primjerice *čajna, dnevana, spavaća* (Anić ih uopće ne bilježi) ili *brzi*. Dok se u nazivu *brza hrana* imenica ne ispušta, u sintagmi *brzi vlak*, barem u razgovornome, redovito se ispušta, što Anić ne razdvaja (usp. u njega *brz*).

Kada se vide svi rezultati konverzije, nameće se zaključak da treba ili odustatu od dosadašnje podjele riječi na vrste ili, ako se ona zadrži, morfološki kriterij kombinirati s drugim kriterijima. Nema razloga da se i u ovakvu tradicionalnu gramatiku ne uvede sustavniji opis konverzije. Tada će u njoj biti mjesta za pridjeve na dometke *-ći, -ši* i *-vši* participskoga porijekla (*višeći, osvježavajući, bivši*) te za pridjevnu sklonidbu imenica motiviranih pridjevom. Gramatika ne može prešućivati činjenicu da u hrvatskom jeziku postoje imenice pridjevne sklonidbe²¹, što ujedno dokazuje da se sadašnja podjela na vrste riječi ne temelji isključivo na morfološkim kriterijima. Treba svakako voditi računa da na dodiru vrsta nastaju miješane paradigme: *u Bačkoj, u zlu, u mladoj/mladi*.

Čini se da je problem konverzije za leksikografiju nešto širi nego za gramatiku jer se gramatika ne mora baviti pojedinačnim slučajevima, a leksikografija mora. »Dakako, razdioba jezične anomalije i jezične analogije na rječnik i gramatiku niti je sasvim dosljedna niti je sasvim potpuna. Po dobroj i smisljenoj tradiciji, koja seže do samih početaka naše gramatike, u njoj se uz pravila uče i iznimke« (Katičić 1994).

²¹ *Hrvatska gramatika* (Barić i dr. 1995) ima doduše odjeljak Promjena poimeničenih pridjeva, ali pod pridjevima, što znači da ih ne smatra imenicama.

Konverziju je veoma teško lučiti od upotrebe jedne riječi u funkciji druge. Ako leksikograf ne smatra da je u nekom slučaju riječ o konverziji, trebao bi barem zabilježiti da joj je promijenjena funkcija. Tako SSKJ s.v. *prošiti* oblik *prosim* obrađuje posebno u funkciji uzvika (*prosim, odprite okno*) i priloga (*prosim, ali se tako dela*), dok Anić pod *moliti* nema takvih odredaba.

Budući da je klasična podjela riječi na vrste još uvijek glavni kriterij za uspostavu natuknice, u jednom se rječničkom članku ne bi smjele naći dvije odrednice za vrstu riječi. Nova gramatička odrednica vrste ujedno je i mjerilo za uspostavu nove natuknice. Ona je znak da je riječ o novoj leksičkoj jedinici koja se razlikuje i gramatički i semantički od svoga homografskoga parnjaka. Ako se zbog ekonomičnosti ili zbog leksikografske tradicije odluči drukčije te se u jednom članku obrade leksičke jedinice koje pripadaju dvjema vrstama riječi, primjerice prilozi motivirani pridjevom, takva se obrada treba obrazložiti u uvodu i dosljedno provesti.

Mnogi lingvisti konverziju smatraju glavnim načinom nastanka homonimije (Ahmanova 1957, Kotel'nik 1982, Lakova 1995). Tomu se mišljenju može ozbiljno prigovoriti jer riječ koja nastaje konverzijom ima s osnovnom riječju najmanje jedan integralni sem, koji je uvjet za konverziju, ali je osnovna prepreka za uspostavu homonimnih odnosa, koji se zasnivaju na semantičkoj nedodirljivosti. I kod konverzije i kod homonimije riječ je o istopisnicama²², samo u prvom slučaju one pripadaju dvjema vrstama riječi i značenjski se preklapaju, a u drugome one pripadaju istoj vrsti riječi i značenjski se ne dodiruju (Tafra 1995). Osim jednakosti izraza zajednička im je i nemogućnost kontekstualne zamjenljivosti. Budući da riječi nastale konverzijom nisu u homonimnom odnosu, njihove natuknice u rječniku ne treba obročavati.

Literatura

- Ахманова, О. С. 1957. *Очерки по общей и русской лексикологии*. Москва : Учебно-педагогическое издательство.
- Akademijin Rječnik: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb : Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- Anić, V. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće, prošireno izdanje. Zagreb : Novi Liber.
- Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku : Nacrt za gramatiku*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Babić, S. 1988. Vrste riječi i preobrazba. *Filologija* 16, 25–33.
- Babić, S., i dr., 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika : Nacrti za gramatiku*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

²² Odstupanje u primjerima kao što je *sljedeći* i *sljedeći* može se zanemariti jer je grafem za stari jat mogao biti i drugi, npr. *ě*, pa se istopisnost ne bi narušila.

- Barić, E., i dr., 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Brozović, D. 1985. О popridjevljivanju participa tipa slijedeći, prijeteći. *Jezik* 33:2, 39–45.
- Гвоздев, А. Н. 1967. *Современный русский литературный язык*, I. Москва : Просвещение.
- Katičić, R. 1994. Leksikografija i gramatika. *Filologija* 22–23, 281–286.
- Котельник, Ф. С. 1982. Конверсионная омонимия и ее трактовка в словарях, и knj. *Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях*. Кишинев : Штиинца.
- Kristal, D. [D. Crystal] 1988. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd : Nolit. (Prijevod djela *A dictionary of linguistics and phonetics*, 1985.)
- Лакова, М. 1995: Конверсия при словоформи в съвременниия български книжовен език в съпоставка с руския, полския и английския език, и knj. *Проблеми на граматичната система на българския език*. София : Българска академия на науките.
- Schippan, Th. 1987. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig : Bibliographisches Institut.
- Silić, J.: S. Batnožić, B. Ranilović i J. Silić. 1996. *Spelling-checker za MS-Word 6.x/7.x*. Zagreb : Matica hrvatska – Sys d.o.o.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1970–1991.
- Šulek, B. 1874. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*. Zagreb. Pretisak 1990, Zagreb : Globus.
- Tafra, B. 1995. *Jezikoslovnna razdvojbа*. Zagreb : Matica hrvatska.

Conversion as a grammatical and a lexicographic problem

Summary

The paper deals with typology of conversion in the Croatian language and suggests possible ways of determining the boundaries of creation of new words by conversion in order to answer the question: one or two words, i. e. one or two entries.

Ključne riječi: konverzija, leksikografija, natuknica, vrste riječi
Key words: conversion, lexicography, entry, parts of speech